

RZĘDZICIEL (26) *sb m*

rzędziciel (14), **rządziel** (12); *rzędziciel HistAl* (2), *KromRozm III* (2), *GroicPorz*, *KrowObr*, *WujJudConf*, *RejPosRozpr* (3), *ModrzBaz* (2); *rządziel GlabGad*, *Mącz* (2), *BiałKaz*, *MWilKHist*, *NiemObr*, *SarnStat* (3); *rzędziciel* : *rządziel LeovPrzep* (1:1), *Calep* (1:2).

-el z *tekstów nieoznaczających é lub oznaczających niekonsekwentnie (Cn e pochylone)*; -el-.

sg N *rzędziciel* (8). \diamond *G* *rzędziela* (3). \diamond *A* *rządziela* (1). \diamond *I* *rzędzicielem* (3); -em (1), -(e)m (2). \diamond *V* *rzędzicielu* (1). \diamond *pl N* *rzędziciele* (2), *rzędzicielowie* (2); -e *HistAl*; -owie *ModrzBaz*; -e : -owie *SarnStat* (1:1). \diamond *G* *rzędziciel(o)w* (2). \diamond *D* *rządziel(o)m* (1). \diamond *A* *rządziela* (1). \diamond *I* *rzędzicielmi* (2).

Sł stp notuje, Cn s.v. rządca, Linde XVI w. (sześć z niżej notowanych przykładów).

1. *Sprawujący władzę, przywódca, przełożony; rector HistAl, Mącz, Calep, JanStat, Cn; gubernator HistAl, Modrz, Calep, Cn; moderator Mącz, Calep, Cn; administrator Calep, Cn; regnator Mącz; ordinator Calep; curator, imperator, praeses Cn* (24) : Regnator, Pan/ Rządziel/ Sprawca. *Mącz* 350a, 349c; *Calep* 668b, [737]b, 906b; [KsięgiEklez K4; To/ prawi [św. Chryzostom]/ ieft wżytkie⁸⁰ złęgo przyczyna/ iż rządzielow poważność zginęła *SkarKaz* 216b (*Linde*)].

[*rządziel* czyj: W poźrzdoku bráciey rządziel ich [*rector illorum Vulg Eccli* 10/24] będzie wetzci *KsięgiEklez* Dv.]

a. *Na mocy prawa naturalnego* (3) :

α. *Bóg i Chrystus* (3) :

[*W połączeniu szeregowym*: Iż iáko Moyzełz był íprawcą ludu Zydowfkięgo: ták y Pan náłz miał y ieft być rządzielom/ Hetmánem/ y wódzem Kościoła wiernych íwoich. *BiałPos* 145 (*Linde*).]

Wyrażenia: [»rządziel Kościoła«: *BiałPos* 145 (*Linde*) cf *W połączeniu szeregowym*.]

»rządziel świata« (1): A my [*Polacy*] [...] wzgárdzimy íady ludzkimi? zárzucimy práwo ítworzyciela y rzędziela świata [*Conditoris et gubernatoris mundi*]? *ModrzBaz* 143v.

»rządziel wszytkich rzeczy« [*szyk zmienny*] (1): Lecż ia iednego Bogá tylko/ naywyższego íprawcę/ y rządziela wżytkich rzeczy wyznawam *NiemObr* 111; [*KuczbKat* 14].

Szeregi: »sprawca i rządziel« (1): *NiemObr* 111 cf »rządziel wszytkich rzeczy«.

»stworzyciel i rzędziel« (1): *ModrzBaz* 143v; [Biorąc tedy podobieńtwo z rzeczy ludzkich/ iáko tego Oycem zwáli/ ktory był iákiego plemienia początkiem [...]: tymże ípołobem Oycem Páná Bogá miánowali/ kthorego wżyftkich rzeczy być ítworzycielem y rządzielom ználi. *KuczbKat* 14].

Iron. (1):

W połączeniu szeregowym (1): Syná Bożęgo mękę/ ímierć/ y krew ięgo/ vítáwítnie bluznicie/ [...] iáko to wáfze Mízały íwiadztą/ y vkázuią/ wkthorycheście íobie nápiáli y natzynili rozmáithych/ Przytzyńcow/ Iednatzow/ Zbawicielow/ Rzędzielow/ Odkupicielow/ Zálżyzielow/ grzechow wżyftkich gładzielow/ Wybáwicielow/ s pieklá *KrowObr* 167v.

β. [*Síly przeciwne Bogu i człowiekowi [czego]*: Nýe telko my mułzimy walczicz przeczyw czialu y krwi, alie tefz przeczyw Xzyąęntom ý moczom: y przeczyw rządzielom íwiata [*adversus mundi rectores Vulg Eph* 6/12] the[[íłze]]ze cziemnoćzý, tho ieft grzechu *ArgWykład* 39/155.]

b. *Na mocy prawa stanowionego* (16) :

α. *Sprawujący władzę świecką (12)* : S teyże też gwiazdy Marfá/ okázuie iye przyść ná ludzie niektoych Miaft ławnych niedoftátek/ háńbá/ y rzędzićielá odmiáná. *LeovPrzep* A3v.

rzędzićiel [czyj], czego [w tym: G sb (2), ai (1)] (3): *RejPosRozpr* c2v; (*did*) A potym rzeczé Káiphas. (-) Láfkáwy pánie Stároftá Rzędzićielu tego miáftá. *MWilkHist* B2; *SarnStat* 306; [Ktemu też znanie [!] Lwowe panuiące rzędzićiele pospolitego ludu pyszné, a nie báczné na vczijsnienijé poddanych czyni *Osądzienie* 12; *ListyPol* I 1534/49; *ProbPrzejrz* A4].

W połączeniach szeregowych (1): Onych czáfów Stárfzym/ iáko to rozmáitym dofwiaďfzeniem/ y przez długi czás rzeczy vzywánien wycwiczoným/ bywála Rzeczpóspolita zlecaná. Y zwano ie Rzędzićielmi/ Stárfzymi/ ábo Senatory mieyfkiemi. *RejPosRozpr* c2v; [*ListyPol* I 1534/49; *ArgWykład* 38/129].

Wyrażenia: [»nawyszszy a napředniejszy rzędzićiel«: ja Ibrahim basza, Jego Cesarski Miłóści serasker, sołtan, gubernator wszystkich poddanych Jego Cesarski Miłóści [...] nawyszszy a napředniejszy rzędzićiel i wszystkich panow wielkich [...] nawyszszy sprawca *ListyPol* I 1534/49.]

»zwierzchni rzędzićiel« (1): Sláchetny to tedy bęďcie obyczay/ gdy zwierzchni rzędzićielowie [*gubernatores*]/ ony zá przyiaćioły mieć bęďá y łobie y Rzeczypóspolitey/ ktore vyrzá być chęťliwe do cnoty *ModrzBaz* 20v.

Szeregi: »rzędzićiel i moderator« (1): IZe Pan Bóg W.M. nowo ná to zacné Dignitárfstwo wyftáwił, ábyś Wá. Wielm. był rzędzićielem y moderátorem, nietylko Dworu Króla Ie⁸⁰ M. ále y wfyťkich naiwyszzych Séymów y ziaźdów Rzeczypósp. *SarnStat* 306.

»rzędzićiel i przełóžený« (1): Przykazuiemy wam áby w káždym mieyfcie byli rzędzićiele y przełóżeni [*rectores et principes*] iáko czáfu Dáriufa *HistAl* G4.

[»sprawca i rzędzićiel«: Sprawce y rzędzićiele mniefzy Polfki/ y ich łáfiedzi/ mierná fortunę poznáią *ProbPrzejrz* A4.]

αα. *Władca, król [w tym: czyj, czego (5) – pron poss (2), G sb (2), ai (1)] (6)* : *GlabGad* A3; Ale iż zá żywotá mego myłiłem kthory miał pánowáć po łmierci moiey/ łthrož ciála náłżego y rzędzićie] wáłz niechaj bęďcie *HistAl* N2; [A o tho gospodar nasz iego mcz prossy y záda od wassey k mczi, yako swego rzędzićielia y prziaćielia, aby [...] *CorfusDocum* 1553 nr 85; chcećie Króla mieć kthoryby Rzeczpósp. łpráwowáć iuz vmiał dobrze [...] bo niemáłz nic niebełpiecznieyźzego w R.P. iedno kiedy iest táki rzędzićiel kthorym rzędzić trzebá *BielKron* 1597 682].

Wyrażenia: »rzędzićiel rzeczypospolitej« (1): dla tegož też Ástrologowie to známie w Słóncu przywáłzczáią/ y rzeczom inłzym nie iest przełóżone/ iedno známienitym ludzio^m y rzeczam/ iáko Krolom/ Kłiążętom/ y włzelkim rzędzićielom Rzeczypospolitey. *LeovPrzep* B4.

»rzędzićiel świata« (1): [*św. Piotr*] połlan yełt do grodu [= *stolicy*] páńftwá Rzymfkyego/ áby tu/ yáko yełt żyemfki Cefarz á rzędzićiel fwyátá/ tákby też łtolice łwoyę myał ten páłtyrz/ kthoryby był przełóżonym á głowá włfyťkyego kołcyóła. *KromRozm* III N8.

Szeregi: »cesarz a rzędzićiel« (1): *KromRozm* III N8 cf »rzędzićiel świata«.

»rzędzićiel a król« (1): nye byłci Dawid miłtrzem á vczyćielem/ áni też łłáfárfzem áłbo obroczným/ ále rzędzićielem á krolém żydowfkim. *KromRozm* III H4v.

»rządziel i opatrziel« (1): Vmárł Krol o Polacy Krol nieinźzego Kroleftwá/ iedno Kroleftwá polskiego. [...]. Krol wáfz/ rządziiciel/ y opátrzyciel was/ ktorego narod y przodkowie wá ńto ósmdziesiąt y siedm lat rofkázowáli. *BiałKaz* H2v.

Jako ostatni człón we współrzędnym połączeniu wieloczłonowym: »i wszelcy rządzielie« (1): *LeovPrzep* B4 cf »rządziel rzeczypospolitej«.

β. *Przełożony w Kościele, duchowny* (4) :

Wyrażenie: »rządziel kościelny, kościoła« = *rector Ecclesiae* *JanStat* (2:1); *RejPosRozpr* c2v; RZądziicielowie téż kościelni/ zá Swiętości kościelné/ które dármo máią bydź ńzáfowáné/ niech nic niewyciągáią *SarnStat* 212, 212.

Szeregi: »rządziel abo sprawca« [*szyk 1:1*] (2): Byli tedy niektorzy ná vrzędzye kościelnym/ kthorzy áczkolwiek nie vczyli vńtáwiczné iáko Bifikupowie/ wńzákże vńtáwiczné byli we wńzythkich ńprawach przy vczących. Snadź ná inym mieyńcu tenże Apóstoł zowie ie ńprawcámi ábo rządzielmi/ wyládzieni dla kárności álbo inych ńpraw kościelnych. *RejPosRozpr* c2v, c2v.

[»rządziel abo superintendent«: A iż porządek nasz zawždy tego potrzebuje, aby miał rządziela abo superintendenta, na miejsce jego inszego męža abo dwu plenos Spiritu S. et sapientia na ten urząd aby obrali *AktaSynod* III 45.]

αα. [*Pogardliwie o przywódcy innowierczego wyznania:* ani Hus/ áni Luter/ [...] ktemu cię nie przywiedzie; áby kiedy Kościoł z ńwymi Przełożonymi/ zá takimi Obietnicámi/ zá takimi Rządziicielmi/ miał w práwey Wierze błádzić. *HerbOdpow* T6.]

2. *Wychowawca, opiekun; przen: o prawie Bożym (w nawiązaniu do Gal 3/24)* (1) :

Wyrażenie: »rządziel dziecinny« (1): Ktorych my przedńiewńżięcia álbo mniemánia nie chwalimy/ ále owńzem gánimy/ gdyż rozumieią żeby Kościoł Chrństufów miał być zátrzyman tymi to zabobony á obrzędy/ iákoby iákim Pedágogie^m/ álbo rządziicielem dziecinnym. *WujJudConf* 206.

Szereg: »pedagog albo rządziel« (1): *WujJudConf* 206 cf *Wyrażenie*.

3. *praw. Pełnomocnik, kurator* (1) :

rządziel czyj (1): PRzećiw powodowi ty ńá Excepcye [...]. Ieńli ieńt wywołány/ ieńli bezecny/ [...] ieńli ieńth ńzalony/ gńchy/ niemy bes ńprawce á rządziicelá ńwego *GroicPorz* t.

Szereg: »rządziel a ([albo]) sprawca« [*szyk zmienny*] (1): *GroicPorz* t; [Ale póspolicié takiego/ który nád doróńtym taką moc ma/ y máiętnóść iego opátruie/ Lácinnicy názywáią Curatorem. Po polńku włáńniéy go może názwáć/ Rządziicielem/ álbo Sprawcá/ niź Opiekunem. *GroicTyt* 140 (*Linde*)].

4. [*Kierujący okrętem, sternik:* y wńzelky rządzielcél [*gubernator*]/ {ńńzthirnyk albo ńchyper} y wńzicę ktorzi na iezorach yefzdzyły [...] dalekie ńthanéy *TomZbrudzAp* 18/17.

Szereg: »żeglarz albo rządziel«: á ńńtawa ńię człowiek [*pijany*] iáko łódzia álbo korab ná morzu bez żeglarzá álbo rządziicelá/ tám y ńám ńię tułáiąc áże zátonie. *Cresc* 1571 370 (*Linde*)].

5. [*Ciało niebieskie mające wpływ na zjawiska astronomiczne i losy ludzkie (pl): (nagł)* Potężność Plánetow w dwoygu záćmieniách Mieńięcznych [...] (–) [...] Z drugiego lepák záćmienia [*księżycy w r. 1599*]/ nie mogę tákże nic dobrego obiecówáć: bo tákoweż ma rządziiele/ ná początku iego dźiatek máńlych niechowáńia/ y rozmáite choroby ná nie być vpátruie *MusProgn* B2v.]

Synonimy: **1.**, **3.** *sprawca*; **1.** *głowa, gospodarz, hetman, mistrz, pan, przełożony, rozkazyiciel, włajca*;
2., **3.** *opiekun*; **3.** *prokurator, przezustek*; **4.** *sternik*.

Cf **RZĄDŹCA**

PP